

УКРАЇНЕЦЬ ЛЮДМИЛА ПЕТРІВНА*здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи**Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Сєверодонецьк***ПРОБЛЕМА САМООБМЕЖЕННЯ МОЛОДІ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ**

У статті висвітлено основні підходи до вивчення проблеми самообмеження молоді у координатах сучасних парадигм. Визначено, що існує цілісна ієрархічна система самообмеження, що характеризується феноменологічними проявами на різних поведінкових рівнях. Втім ступінь розвитку рівнів самообмеження (концептуального, тактичного й операційного) суттєво визначає характер таких параметрів сучасної молоді: стійкість стосовно зовнішніх стресогенних чинників; надійність як партнера в професійній взаємодії; успішність діяльності. Детермінація самообмеження здійснюється за допомогою трьохрівневої системи чинників: макросоціальних, мікросоціальних і особистісних. Наголошується, що індивідуальний стиль діяльності й спілкування, відповідальність є проявами рівня сформованості самообмеження, що визначають становлення та особистісне зростання. Показано, що індивідуально-типологічні особливості розвитку самообмеження сучасної молоді детермінуються сформованістю виокремлених у дослідженні структурних компонентів. Кожний окремо взятий рівень самообмеження піддається розвитку й корекції за допомогою спеціальної розробленої системи тренінгових заходів.

Ключові слова: *самообмеження, самоорганізація, молодь, сучасні парадигми*

Постановка проблеми. В останні десятиліття відбувається трансформація предмета психологічних досліджень активності особистості, яка розглядається не стільки як адаптивна, спрямована на соціалізацію, соціальну адаптацію й відпрацювання механізмів оптимального функціонування в рамках ідейно-ціннісної залученості, інтеріоризовану особистістю, скільки, становлення суб'єктності як феноменологічного втілення особистісного в людині [2; 3; 5; 7]. Феномени особистісного вибору, волі й відповідальності, персоналізації, надситуативної активності, стійкості особистості, індивідуалізації стають основою найцікавіших й фундаментальних досліджень психології останніх десятиліть (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Є. Гейко, В. Зінченко, А. Налчаджян, Ш. Орлов, І. Котова, В. Петровський, В. Слободчиков, В. Турбан, В. Чудновський й ін.).

Однак проблема самообмеження в сучасній вітчизняній психології недостатньо розроблена на рівні операціоналізації. Це обумовлене як

соціально-політичними чинниками, так і парадигмою безпосередності, що превалує в наукових дослідженнях донедавна.

Особливу актуальність дана тема здобуває у зв'язку з тим, що вимоги гуманізації й демократизації суспільства породжують проблему психологічної готовності сучасної молоді до саморозвитку. Особистісно-розвивальна концепція становлення особистості дозволяє розглядати індивіда дійсним суб'єктом діяльності, розширює рамки суб'єктивної творчості, пропонує широку варіативність програм і методик, технологій і методичних розробок розвитку, становлення, формування молоді. Усі зазначені чинники вимагають від молоді більшої внутрішньої впорядкованості й структурованості смислів, цінностей, побудови власних конструктивних образно-понятійних схем, висувають особливі вимоги до системи самообмеження й професійно-значущої поведінки [1; 4; 6].

У даному контексті особливого значення набувають такі психологічні характеристики сучасної молоді, котра виступає в якості суб'єкта діяльності, як відповідальність, розвинена система механізмів суб'єктивного контролю, ступінь сформованості рефлексивних, оцінних і аналітичних здібностей і ін., наявність яких дозволяє індивіду стати активним суб'єктом професійної та життєвої діяльності, здатним самостійно визначати стратегію, тактику й характер конкретних діянь, а також брати на себе відповідальність за їхній результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем, пов'язаних з самообмеженням і його наслідками, безпосередньо або опосередковано зверталися А. Маслоу, К. Хорні, А. Лоуен, Ф. Перлз, С. Мадді, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, В. Абраменкова, В. Столін, Д. Леонт'єв, Л. Шнейдер, С. Нартова-Бочавер та ін.

Ми пропонуємо розуміти «самообмеження» у науковому контексті, аналогічному поглядам на проблему суб'єктивності С. Рубінштейна, О. Леонт'єва, В. Чудновського. Відомо, що О. Леонт'єв пропонує розуміти суб'єктивність як суб'єктність, тобто «приналежність діяльнісному суб'єктові». У розробці проблеми самообмеження особистості значний внесок здійснили роботи С. Рубінштейна, дослідження грузинської школи з психології установки Д. Узнадзе, аналіз методологічних основ розуміння становлення суб'єкта й суб'єктивності К. Абульханової-Славської, дослідження із психології особистості Л. Анциферової, О. Асмолова, Г. Балла, Б. Братуся, С. Максименка, В. Петровського, В. Слободчикова, Н. Чепелевої й ін.

Однак у більшості випадків поняття «самообмеження» дослідниками розглядалося як явище, що відображає порушення зв'язків між індивідом і

його життєвим світом. При цьому фактично без уваги залишався феномен самообмеження сучасної молоді, який віддзеркалює порушення внутрішньо особистісних зв'язків, що нерідко призводить до серйозних деформацій особистості. І хоча в науковій психологічній літературі поняття «обмеження» і «самообмеження» зустрічаються досить часто, але, в основному, вони використовуються без конкретизації їх психологічного змісту і поза зв'язком з іншими феноменами самосвідомості молоді. Проте за наявності численних досліджень самосвідомості, феномен самообмеження сучасної молоді найчастіше залишався за рамками цих досліджень.

Мета статті – розкрити основні підходи до вивчення проблеми самообмеження молоді у координатах сучасних парадигм.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Соціально-психологічний аналіз поняття самообмеження сучасної молоді та її самоорганізації дозволяє розглядати його як цілісний психологічний механізм, змістовним аспектом якого виступає власне ставлення, а динамічним – фіксована установка, проте психологічна природа й та роль, котру виконує означений механізм у людській життєдіяльності, варто упрозорити через поняття смислової регуляції. Отже, ставлення до самообмеження й самоорганізації є суб'єктивно забарвленим відображенням особистістю взаємозв'язків власних потреб з об'єктами та явищами світу, виступає чинником, що зумовлює поведінку. Таким чином, це – суб'єктивне ставлення, що утворює своєрідне ядро суб'єктивного світу особистості.

Проблема самообмеження сучасної молоді постає у соціогенетичному, онтогенетичному, функціональному й власне соціально-психологічному підходах. У вимірі самообмеження й самоорганізації як єдності знання й ставлення, що створюється й має прояв у діяльності та спілкуванні, є необхідність акцентувати увагу саме на сукупності соціально-психологічних уявлень, сформованості ціннісного ставлення до себе, соціуму, природи в цілому, стратегій та технологій взаємодії з нею. Підґрунтям самообмеження й самоорганізації є збереження психологічної рівноваги.

Суттєвими функціями самообмеження й самоорганізації сучасної молоді є аксіологічна (розвиток системи ціннісних орієнтацій особистості); споживча (структура потреб, у яких престиж і самооцінка людини не пов'язані лише із споживанням матеріальних благ); адаптаційна (створення і розвиток психологічної готовності прийняти перебудову суспільного життя з метою формування екологічного суспільства).

Системоутворюючим елементом у системі соціально-психологічних чинників розвитку самообмеження сучасної молоді виступає ціннісно-значеннєвий. Ефективність розвитку самообмеження й самоорганізації

студентів у рамках освітнього процесу уможлиблюється завдяки створенню освітнього середовища як комплексу можливостей для включення студентів в суспільно значущу діяльність, спрямовану на освоєння ними загальнолюдських цінностей (провідної умови розвитку самообмеження й самоорганізації молоді).

В ході експериментального дослідження нами виявлено такі типи екофасилітаційної свідомості (самообмеження й самоорганізації) здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів: екофасилітаційна активна, відповідальна особистість, має ціннісне, відповідальне ставлення до себе, власної природи, приймає відповідні рішення та дії: авторитарна (активно-авторитарна); об'єктивна (активно-об'єктивна); екофасилітаційно пасивна, індіферентна особистість, погано поінформована, не має власних етичних, ціннісних ставлень щодо власної природи, особистісних змін; безініціативна: стереотипна (пасивно-стереотипна); безвідповідальна (пасивно-індіферентна).

За результатами дослідження визначено, структура самообмеження й самоорганізації різних типів екофасилітаційної свідомості суттєво відрізняється: у «активних» – намагання змінити власну поведінку для збереження сприятливої соціально-психологічної ситуації на відміну від «пасивних». Водночас для обох груп найчастіше є провідним естетичний тип мотивації. Однак рівень ерудиції є більш високим у «активних». Статистично підтверджено, що «активні» значно менше бажають отримати від суспільства, природи будь-яку користь. Окрім цього, визначено, самообмеження й самоорганізація студентської молоді характеризуються в цілому переживанням суспільних змін, хоча відчувається відсутність відчуття власного контролю над процесами, котрі відбуваються. Також спостерігається потреба у психологічній просвіті, необхідність у регулюванні стану, що склався з боку державних органів у поєднанні із недовірою владним структурам.

Таким чином, психологічний супровід розвитку самообмеження сучасної молоді – це система заходів, спрямованих на підвищення ефективності зазначеного процесу через врахування й використання науково обґрунтованого комплексу психологічних чинників. Процес психологічного супроводу розвитку самообмеження сучасної молоді складається з конструювання засобів оволодіння операційною стороною суспільно орієнтованої діяльності (формування мотивації розвитку самообмеження й самоорганізації), а також комплексу заходів, спрямованих на усвідомлення молоддю особистісної й соціальної значущості психологічної культури особистості.

Результати емпіричного дослідження підтвердили гіпотези, що усвідомлення суспільних змін впливає на процес становлення самообмеження й самоорганізації молоді, програма психологічного супроводу розвитку самообмеження й самоорганізації молоді увиразнює категоріальні, типологічні, ціннісноорієнтовані, змістовно-функціональні, системно-структурні, процесуальні, критеріально-оцінні аспекти.

Висновки. Самообмеження сучасної молоді – цілісний психологічний механізм, змістовним аспектом якого виступає ставлення, а динамічним – фіксована установка. Наголошується, що психологічна природа розкривається у людській життєдіяльності через поняття смислової регуляції. Тобто, ставлення до самообмеження й самоорганізації є суб'єктивно забарвленим відображенням молодою людиною взаємозв'язків власних потреб з об'єктами та явищами світу, виступає чинником, що зумовлює поведінку. Отже, це – суб'єктивне ставлення, що утворює своєрідне ядро суб'єктивного світу сучасної молоді.

Поняття самообмеження особистості розгортається у соціогенетичному, онтогенетичному, функціональному й соціально-психологічному підходах. Вагомими функціями самообмеження сучасної молоді є аксіологічна; споживча; адаптаційна.

Ефективність розвитку самообмеження сучасної молоді у рамках освітнього процесу уможливується завдяки створенню освітнього середовища, як комплексу можливостей для включення студентів в суспільно значущу діяльність, спрямовану на освоєння ними загальнолюдських цінностей (провідної умови розвитку самообмеження й самоорганізації молоді).

За результатами дослідження визначено, що існує цілісна ієрархізована система самообмеження, що характеризується феноменологічними проявами на різних поведінкових рівнях. Втім ступінь розвитку рівнів самообмеження (концептуального, тактичного й операційного) суттєво визначає характер таких параметрів сучасної молоді: стійкість стосовно зовнішніх стресогенних чинників; надійність як партнера в професійній взаємодії; успішність діяльності. Проте детермінація самообмеження здійснюється за допомогою трьохрівневої системи чинників: макросоціальних, мікросоціальних і особистісних. Варто відзначити, що індивідуальний стиль діяльності й спілкування, відповідальність є проявами рівня сформованості самообмеження, що визначають становлення та особистісне зростання. Також зазначимо, що індивідуально-типологічні особливості розвитку самообмеження детермінуються сформованістю виділених нами структурних компонентів самообмеження. Кожний окремо

взятий рівень самообмеження особистості піддається розвитку й корекції за допомогою спеціальної розробленої системи тренінгових заходів

Проведене дослідження проблеми визначення усвідомлення самообмеження сучасної молоді як чиннику її саморозвитку й становлення не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми.

Подальшого вивчення вимагають прояви та рівень усвідомлення самообмеження у інших вікових періодах розвитку особистості. Перспективи подальших досліджень визначаються висвітленням психологічної природи, механізмів усвідомлення самообмеження й самоорганізації, а також можливістю застосування розроблених методів, з метою формування ціннісного ставлення до себе, природного середовища та інших людей.

Література

1. Блинова О. Є. Ставлення до самореалізації за кордоном студентів різних регіонів України / О. Є. Блинова // Психологічні перспективи. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – Вип.19. – С. 38–48.
2. Бочелюк В. Й. Психологічні основи розвитку особистості: монографія / В. Й. Бочелюк, М. А. Дергач. – Запоріжжя : Просвіта, 2017. – Т. 3. – 340 с.
3. Боярин Л. В. Деякі аспекти феномена суб'єктивного самовизначення особистості та причин його виникнення / Л. В. Боярин та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – № 3 (38). – С. 71–81.
4. Боярин Л. В. Соціально-психологічні особливості самообмеження особистості: інтернальний та екстернальний виміри / Л. В. Боярин та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – № 1(45). – С. 109–118.
5. Бушанський В. В. Рефлексивна структура ідентичності / В. В. Бушанський // *Politikus*. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – 2015. – № 2. – С. 113–117.
6. Завацька Н. Є. Соціально-психологічні аспекти адаптації молоді до умов ринкової економіки : монографія // Н. Є. Завацька, В. Є. Харченко / Під ред. Н. Є. Завацької. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. – 228 с.
7. Кононенко А. О. Інтегративна психологія як підґрунтя створення моделі самопрезентації особистості / А. О. Кононенко // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2012. – Т. 17, Вип. 8. – С. 99–104.
8. Турбан В. В. Самообмеження та відчуження: соціально-психологічні прояви і смислові конотації понять / В. В. Турбан // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. IX, Вип. 10. – К. ; Ніжин : ПП Лисенко, 2017. – С. 213–220.

Literatura

1. Blinova O. E. Stavlennja do samorealizacii za kordonom studentiv riznih regioniv Ukraïni / O. E. Blinova // Psihologichni perspektivi. – Luc'k : Volins'kij nacional'nij universitet imeni Lesi Ukraïnki, 2012. – Vip.19. – S. 38–48.

2. Bocheljuk V. J. Psihologichni osnovi rozvitku osobistosti: monografija / V. J. Bocheljuk, M. A. Dergach. – Zaporizhzhja : Prosvita, 2017. – T. 3. – 340 s.
3. Bojarin L. V. Dejaki aspekti fenomena sub'ektivnogo samoviznachennja osobistosti ta prichin jogo viniknennja / L. V. Bojarin ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalja, 2015. – № 3 (38). – S. 71 – 81.
4. Bojarin L. V. Social'no-psihologichni osoblivosti samoobmezhennja osobistosti: internal'nij ta eksternal'nij vimiri / L. V. Bojarin ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalja, 2018. – № 1(45). – S. 109–118.
5. Bushans'kij V. V. Refleksivna struktura identichnosti / V. V. Bushans'kij // Politikus. – Pivdennoukraïns'kij nacional'nij pedagogichnij universitet imeni K. D. Ushins'kogo. – 2015. – № 2. – S. 113–117.
6. Zvac'ka N. Є. Social'no-psihologichni aspekti adaptacii molodi do umov rinkovoï ekonomiki : monografija // N. Є. Zvac'ka, V. Є. Harchenko / Pid red. N. Є. Zvac'koï. – Lugans'k : SNU im. V. Dalja, 2012. – 228 s.
7. Kononenko A. O. Integrativna psihologija jak pidruntja stvorennja modeli samoprezentacii osobistosti / A. O. Kononenko // Visnik Odes'kogo nacional'nogo universitetu. Psihologija. – 2012. – T. 17, Vip. 8. – S. 99–104.
8. Turban V. V. Samoobmezhennja ta vidchuzhennja: social'no-psihologichni projavi i smislovi konotacii ponjat' / V. V. Turban // Aktual'ni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – T. IH, Vip. 10. – K. ; Nizhin : PP Lisenko, 2017. – S. 213–220.

Украинец Л.П.

Проблема самоограничения молодежи в координатах современных парадигм

В статье отражены основные подходы к изучению проблемы самоограничения молодежи в координатах современных парадигм. Показано, что существует целостная иерархизована система самоограничения, характеризующаяся феноменологическими проявлениями на различных поведенческих уровнях. При этом степень развития уровней самоограничения (концептуального, тактического и операционного) определяет характер таких параметров современной молодежи: устойчивость к внешним стрессогенным факторам; надежность в качестве партнера в профессиональном взаимодействии; успешность деятельности. Детерминация самоограничения осуществляется с помощью трехуровневой системы факторов: макросоциальных, микросоциальных и личностных. Подчеркивается, что индивидуальный стиль деятельности и общения, ответственность являются проявлениями уровня сформированности самоограничения, определяющих становление и личностный рост. Отмечается, что индивидуально-типологические особенности развития самоограничения детерминируются сформированностью выделенных нами в исследовании структурных компонентов самоограничения. Каждый отдельно взятый уровень самоограничения молодежи поддается развитию и коррекции с помощью специально разработанной системы тренинговых мероприятий.

Ключевые слова: самоограничение, самоорганизация, молодежь, современные парадигмы

Ukrainets L.P.

The Problem of Self-Restraint of Youth in Modern Paradigms

The article reflects the main approaches to studying the problem of self-restraint of youth in the coordinates of modern paradigms. It is shown that there is a hierarchical system of self-restraint, characterized by phenomenological manifestations at various behavioral levels. In addition, the degree of development of levels of self-restraint (conceptual, tactical and operational) determines the nature of such parameters of modern youth: resistance to external stressogenic factors; reliability as a partner in professional interaction; success of activity. The self-restraint of modern youth is a holistic psychological mechanism, the content aspect of which is the attitude, and dynamic - a fixed setting. It is emphasized that psychological nature is revealed in human life through the notion of semantic regulation. That is, the attitude towards self-restraint and self-organization is a subjectively painted reflection of the young man of the interconnections of his own needs with the objects and phenomena of the world, acts as a determinant of behavior. Consequently, it is a subjective attitude that forms a peculiar core of the subjective world of modern youth.

The concept of self-restraint of the person unfolds in sociogenetic, ontogenetic, functional and socio-psychological approaches. Significant functions of self-restraint of modern youth are axiological; consumer adaptive

The effectiveness of the self-restraint of modern youth within the educational process is made possible by the creation of an educational environment as a set of opportunities for the inclusion of students in socially meaningful activities aimed at mastering them of universal values (the leading condition for the development of self-restraint and self-organization of youth).

Determination of self-restraint is carried out with the help of a three-level system of factors: macro-social, micro-social and personal. It is emphasized that the individual style of activity and communication, responsibility are manifestations of the level of formation of self-restraint, determining the formation and personal growth. It is noted that the individual-typological peculiarities of the development of self-limitation are determined by the formation of the self-limiting structural components of our research. Each individual level of self-restraint of the youth can be developed and corrected by means of a specially developed system of training events.

Key words: *self-restraint, self-organization, youth, modern paradigms*